

ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Висунуте суспільством замовлення на формування вищою школою соціально активної, творчої особистості вчителя вимагає розробки нових технологій до визначення змісту навчання й виховання, методів викладання у вищому навчальному закладі. Однак, не меншу роль у підвищенні ефективності професійної підготовки покликане зіграти не стільки введення нових структурних елементів навчального процесу, скільки прагнення забезпечити діючу систему органічних зв'язків між навчальними предметами, окремими формами навчальної діяльності студентів. Це зумовлюється вираженою тенденцією інтеграції сучасних знань окремих наукових сфер, орієнтацією загальної наукової парадигми не на функціонування ізольованих галузей знань, а на загальне універсальне оволодіння об'єктивними законами природи, суспільства й людської свідомості.

Успішному вирішенню проблеми заважає відсутність спеціальних робіт, які могли б наблизити фактичну перебудову практики викладання іноземних мов до сучасних теоретичних уявлень, роблячи її більш цілеспрямованою й ефективною.

Актуальність статті зумовлена тим, що в традиційних курсах педагогіки і методики викладання іноземних мов не передбачений спеціальний блок знань з основ педагогічної і психологічної структури педагогічної діяльності вчителя іноземної мови. Ми намагалися заповнити цю інформаційну прогалину за рахунок оновлення змісту навчальних курсів “Основи педагогічної діяльності”, “Шкільний курс методики викладання іноземних мов”, “Педагогічна культура і творчість”, а також посилення їхніх міжпредметних зв'язків із курсом педагогіки та змістом педагогічної практики, що і визначило мету статті. При цьому в експериментальних групах робочі програми цих навчальних курсів були спрямовані на реалізацію відповідного дидактичного забезпечення першої умови, яка передбачала концентрацію пізнавальної активності студентів на розумінні сутності і усвідомленні специфіки структурно-функціонального механізму професійної діяльності вчителя іноземної мови.

Цього ми намагалися досягти за допомогою здійснення студентами своїх перших самостійних дослідницьких спроб і набуття власного науково-педагогічного досвіду. Так, у робочій програмі курсу “Основи педагогічної діяльності” головну увагу було приділено вивченню проблеми професіоналізму педагогічної діяльності вчителя іноземної мови. Для цього контингент студентів, які вивчали цей курс, було диференційовано на творчі мікрогрупи (3–5 чоловік), які в процесі самостійної роботи вивчали спеціальну наукову літературу, в якій відбито суттєві аспекти педагогічної діяльності вчителя загалом, й учителя іноземної мови, зокрема. З цією метою широко використовувалися різні прийоми технології навчання студентів у співробітництві (Славін Р.) й частково застосовувався метод проектів (Дьюї Дж.), згідно з установками якого пізнавальну діяльність студентів було спрямовано на виконання не репродуктивних, а різних дослідницьких завдань.

З огляду на те, що головною метою формуючого експерименту було формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя іноземної мови, використання прийомів, методів активного навчання надавало змогу залучити кожного студента саме в продуктивний пізнавальний процес, уникаючи моментів, пов'язаних із пасивним оволодінням ними професійними знаннями, уміннями і навичками. Досягалося це за рахунок того, що з самого початку кожний студент був зорієнтований на самостійний пошук нової для нього інформації та застосування її на практиці, з чітким усвідомленням того, де, як і яким чином, а також для досягнення яких конкретних цілей ці знання можуть

і повинні бути застосовані. Створення можливості працювати студентам у співробітництві один з одним під час вирішення різноманітних навчально-пізнавальних проблем, дозволяло розвивати їм певні комунікативні вміння.

Крім цього, це надавало можливість їхнього широкого спілкування з ровесниками і викладачами, вільного доступу до необхідної інформації не тільки в інформаційних центрах свого факультету і ВНЗ, але й в інших наукових, культурних та інформаційних центрах з метою формування власної незалежності, але аргументованої думки щодо досліджуваних проблем, можливості її всебічного дослідження.

Залучаючи студентів до активного пізнавального процесу, ми терпляче, крок за кроком привчали їх працювати в мікрогрупі з будь-яким партнером або партнерами; максимально виявляти свою пізнавальну активність, серйозно ставлячись до дорученого дослідницького завдання; ввічливо і доброзичливо спілкуватися з партнерами; мати почуття відповідальності не тільки за власні успіхи, але й успіхи своїх партнерів, усієї студентської групи як колективу дослідників. Перша дослідницька стратегія передбачала вивчення особливостей педагогічної діяльності крізь призму схеми: мета – мотив – зміст – способи – форми – методи – засоби – результат. Друга дослідницька стратегія передбачала вивчення особливостей педагогічної діяльності згідно з її основними етапами: діагностичного (аналітичного) – моделювального (підготовчого) – виконавського (основного, етап практичної реалізації) – рефлексивного (результативного, етап самоаналізу). Третя дослідницька стратегія стосувалася вивчення специфіки основних функцій педагогічної діяльності: гностичної – проектувальної – конструктивної – комунікативної – організаційної. Четверта дослідницька стратегія передбачала вивчення компонентного складу цілісного управлінського циклу педагогічної діяльності вчителя: прогнозування – планування – організація – мотивування – облік – контроль – аналіз – корекція. П'ята дослідницька стратегія була спрямована на вивчення специфіки педагогічної діяльності як процесу вирішення вчителем різних типів педагогічних завдань. Шоста дослідницька стратегія сприяла розгляду педагогічної діяльності як творчого процесу.

Завдяки цьому, в експериментальних групах під час організації навчально-пізнавальної діяльності студентів з курсу “Основи педагогічної діяльності” було здійснено принциповий перехід від простої передачі навчальної інформації у вигляді готових для засвоєння знань до активного присвоєння учням змісту професійної освіти із включенням механізмів науково-дослідної комунікації й теоретичного мислення. У цій спеціально створеній ситуації контекстного навчання поступово актуалізувався й зміцнювався особистісний потенціал професійного розвитку самих студентів як майбутніх учителів іноземної мови за рахунок зростання ролі їхньої діалогічної взаємодії та колективного спілкування з викладачем і один з одним як партнерами в науково-педагогічному пошуку.

Як наслідок реалізації цих принципів, у першій експериментальній групі домінуюча роль належала лекціям проблемного характеру, на яких процес пізнання студентів наближався до пошукової, дослідницької діяльності. Успішність досягнення мети проблемної лекції забезпечувалася спільними зусиллями викладача-експериментатора і студентської аудиторії. У процесі інформаційно-мовленнєвого й пошукового співробітництва з викладачем студенти “відкривали” для себе нові наукові ідеї і концепції, засвоювали різні блоки професійних знань, осягаючи теоретичні основи своєї майбутньої педагогічної діяльності.

Для формування індивідуальності майбутніх учителів іноземних мов нами був запропонований курс “Педагогічна культура і творчість”. В його основу було покладено принципи: гуманізму, цілісності, комплексності, комунікації, поступовості, єдності особистісного та діяльнісного підходів, активності та концентричності (Барбіна Є.С.) і матеріал, експериментально досліджений автором.

Під творчою педагогічною діяльністю частіше всього розуміють вміння використовувати набуті знання в нових ситуаціях, відмовлення від професійних й

пізнавальних стереотипів, становлення на позиції творчого мислення (Н.В.Кузьміна, Н.Д.Нікандров, В.А.Кан-Калік, В.О.Сластьонін). Виділяють й інші критерії: неповторність (за характером здійснення і результатом), індивідуальні здібності, прояв творчої активності людської свідомості у певних соціальних та професійних умовах. У значній мірі процес творчості обумовлений такими суб'єктивними факторами, як: загальна і професійно-педагогічна спрямованість особистості, особлива ієрархія мотивів, наявність продуктивного уявлення. Три різні форми участі людини у творчому процесі визначаються наступними поняттями: відкриття, винахід, утворення.

Аналіз запропонованих різними авторами моделей творчої діяльності (Б.Н.Теплов, А.Н.Лук, Я.А.Пономарев, С.А.Сисоєва, Мільто Л.О. та інші), дозволив зробити висновок про те, що формування якостей творчого вчителя залежить не тільки від природних індивідуальних нахилів. Творчості можна вчити, творчі якості – формувати. Тоді необхідний та достатній рівень професійної діяльності досягається як результат послідовного накопичення індивідом якісних змін.

Дослідники проблеми підготовки вчителів до педагогічної творчості (А.В.Аверіна, Н.Е.Шафажинська, Н.Д.Нікандров, В.А.Кан-Калік, В.О.Сластьонін, С.А.Сисоєва) констатують той факт, що майбутні вчителі не тільки не підготовлені, але й не орієнтовані на процес творчого оволодіння професією вчителя. Лише у окремих студентів цей процес проходить на інтуїтивній рівні, або наслідування досвідчених вчителів, з роботою яких вони знайомляться під час педагогічної практики.

Одна з причин недостатнього розвитку творчої спрямованості діяльності студентів у тому, що вони засвоюють програмний матеріал психолого-педагогічного, методичного та спеціального циклів не замислюючись над використанням набутих знань з цих дисциплін у своїй майбутній професійній діяльності, не враховуючи взаємозв'язок між окремими циклами та предметами, не вміючи самостійно використовувати набуті знання та вміння для самовдосконалення та під час практики у школі.

Ми вважаємо, що програма курсу ПКіТ повинна будуватися в такий спосіб: загальна логіка подачі навчального матеріалу повинна співвідноситися з послідовним “зануренням” у специфіку педагогічної діяльності. Це значить, що поступово відбувається ускладнення завдань, які стоять перед викладачем і студентами, що у найбільш загальному вигляді можна охарактеризувати в такий спосіб: 1) освоєння й відпрацювання структурних елементів діяльності; 2) відновлення зв'язків між окремими структурними елементами діяльності; 3) формування професійно значущих якостей; 4) індивідуалізація стильових особливостей професійної діяльності; 5) вибір і відпрацювання індивідуальної стратегії “педагогічної діяльності”; 6) формування інтегральної індивідуальності вчителя.

Процес професійної підготовки майбутніх учителів повинен передбачати засвоєння студентами специфіки педагогічного впливу, що складається з безлічі операцій, що вбирають у себе сукупність якісно різних елементів (інструментувань різних рівнів організації): мімічних, пантомімічних, моторно-рухових тощо [4]. Це створює реальні основи для наступного оволодіння вчителем мистецтвом впливу на особистість вихованця відповідно до обставин конкретної педагогічної ситуації, але – довірчого. Способами здійснення подібних контактів на більш близькій емоційній дистанції виступали: 1) персоніфікація текстів повідомлень (лекції, виступи на дискусіях), що досягається особистісною включеністю в ситуацію взаємодії з аудиторією того, хто повідомляє; 2) висловлення особистісних оцінок з особливої процедури доброзичливого оцінювання з опорою на позитивні досягнення студента; 3) акцентування уваги на суб'єктивній позиції педагога або студента, що проводить мікрорекладання.

Особливості методики проведення занять із курсу ПКіТ повинні відповідати наступним вимогам:

- 1) повної розкритості студентів, що досягається в процесі створення особливої психологічної атмосфери на кожному занятті; 2) організації умов для інтенсифікації

творчої уяви майбутніх учителів; 3) забезпечення високої комунікативності й активності включення кожного студента у взаємодію з аудиторією; 4) установлення довірчих взаємин між всіма учасниками заняття – членами студентської групи й викладачем; 5) наявності постійного зворотного зв'язку через аналіз кожним студентом і групою в цілому своїх реальних досягнень в оволодінні окремими складовими педагогічної майстерності; 6) здійснення аналізу й виділення окремих елементів навчально-виховного процесу на основі мікровикладання й вирішення мікроситуацій (коли практика відображається у вигляді теоретичних і діяльнісних моделей), що дозволяє кожному студенту активно включитися у відпрацьовування елементів педагогічної майстерності й ще на етапі вузівського навчання одержати реальну можливість для розвитку здібності до педагогічної творчості; 7) проведення занять у кабінетах, лабораторіях, студіях педагогічної майстерності, обладнання яких допомагає створенню візуального ефекту присутності в класі, керуванню умовами навчання, розширенню можливостей курсу з формування в тих, кого навчають, компонентів педагогічної майстерності, поглибленню аналізу й самоаналізу.

Курс передбачає проходження студентами трьох етапів:

1 етап – пізнання студентами сутності своєї майбутньої професії та специфіки професійно-педагогічної діяльності. Особлива увага тут приділяється формуванню суб'єктивних моделей професійної діяльності як основної установи, згідно з якою буде проходити подальше професійне становлення того чи іншого студента. Спеціально підібрана система завдань спрямована на розвиток професійно ціннісних орієнтацій, перехід студентів від спрощеного підходу до потреб у змістовному дослідженні та осмисленні важливих професійних сенсів.

2 етап – пізнання майбутнім вчителем своєї особистості як педагогічного інструментарія та засобу результативного управління поведінкою та діяльністю учнів (засвоєння методик роботи зі своєю особистістю, техніки саморегуляції в умовах професійної діяльності). У процесі такої роботи у студентів інтенсивно відбувається становлення педагогічної позиції як системи відношень до суттєвих аспектів педагогічної реальності. На цьому етапі відбувається перехід від уявлення про професію і особистісні якості до побудови відповідних, реальних моделей своєї діяльності, перехід професійно значущих індивідуальних якостей на більш високі рівні завдяки оволодінню педагогічною технікою і технологіями.

3 етап – засвоєння методик і технік управління собою та своєю діяльністю у процесі організації життєдіяльності учнів, формування цілісного уявлення про індивідуальні стратегії та стилі педагогічної діяльності, розробка і реалізація програми їх вдосконалення. Студенти цілеспрямовано оволодівають майстерністю управління навчально-виховним процесом за умови поєднання групових та індивідуальних форм роботи.

Робота над відповідними індивідуальними програмами є важливою складовою частиною курсу педагогічної творчості. Викладач допомагає кожному студенту розробити власну з урахуванням специфічних рис індивідуальності. Важливі напрями особистісного самовдосконалення в рамках даної програми: пізнання, осмислення загальнолюдських цінностей і способів їхнього присвоєння (інтеріоризація), освоєння діючих засобів їх реалізації. Навчальний курс педагогічної творчості допомагає майбутнім учителям опанувати прийомами організації власної діяльності, усвідомити педагогічну діяльність як рефлексивне керівництво діяльністю учнів, розвивати ті якості, які лежать в основі цього рефлексивного керівництва (спостережливість, емпатія, динамізм, емоційна стабільність). Він актуалізує життєвий досвід студентів, розширює діапазон подій, що утягують у процес становлення майбутніх учителів іноземних мов.

Враховуючи значну кількість індивідуальностей учнів, умов їх життя і обставин, що зумовлюють їх поведінку, великий спектр функцій та завдань, які виконує вчитель в дуже стислих часових інтервалах та термінах, неважко уявити собі складність завдань, які покладені на ВНЗ – підготувати своїх випускників до відповідної професійної творчості,

сформувані варіативність мислення, потребу у постійній дослідницькій діяльності з метою пошуку оптимальних рішень. Без сумніву, подібний підхід до формування майбутніх вчителів не може бути забезпечений зусиллями тільки якоїсь однієї учбової дисципліни. Більш того, навіть цілеспрямоване впровадження в структуру професійної підготовки нового учбового предмета, який би відповідав за формування якостей “творчого педагога”, не вирішує даної проблеми.

У процесі формування педагогічної творчості майбутніх учителів іноземних мов використовуються різноманітні методи як традиційні, так і не характерні для вітчизняної вищої школи. Це, зокрема, аудіо-візуальні методи (audio-visuals), різні види дискусій (discussions), демонстрування та виставка (demonstration and exhibition), гра (game), спостереження (observation), лекція (lecture), програмоване навчання (programmed instruction), експеримент (experiment), мікронавчання (microteaching), протоколи (protocols), рольові ігри (role playing), моделювання (simulation), дебати (debate), форум (forum), круглий стіл (round table), “мозкова атака” (brain storming), вирішення проблем (problem solving), рефлексивне навчання (reflective teaching) та деякі інші. У творчості вчителя при драматизації навчального процесу виділяють чотири аспекти: знання техніки моделювання; сприйнятливості до настрою в класі; готовності до імпровізації; уміння перейти від запланованих до незапланованих аспектів уроку. Цінність кожного способу драматизації полягає у ступені підвищення уваги учнів завдяки цьому способу, що в результаті веде до покращення навчання у тому розумінні, що засвоюється більше інформації, досягається глибоке концептуальне розуміння, більш ефективно розвиваються вміння учнів [3].

Метою експериментальної роботи, яка пропонується нами з драматичної підготовки вчителів, є розкриття притаманного вчителю таланту та здібностей до імпровізації. Учителі ознайомлюються з рядом моделей та тактикою поведінки у різних контекстах. Їм демонструють переваги поживлення процесу навчання за допомогою драматичних елементів. Моделюються типові навчальні ситуації з використанням як вдалих, так і ні, якогось артистичного засобу. Опора на традиційні методи не заохочується, від учителів вимагають постійної розробки нових методик. Під час педагогічної практики майбутнім учителям пропонуємо виконати наступні завдання: 1) розробити навчальний “сценарій” або драматичні епізоди з метою викликати увагу та цікавість учнів, посилити мотивацію, драматизувати цілі уроку та ін.; 2) діяти на уроці як актор, опираючись на особистому стилі викладання та привабливості, використовуючи методи навчання, які посилюють увагу, інтерес, ентузіазм; 3) організувати процес навчання, маючи на увазі створення творчої, стимулюючої атмосфери в класі, коли учні відчувають посвячення, співпереживання, переконаність та майстерність учителя; 4) драматизувати навчальну діяльність шляхом проведення ігор та інших методів з метою підтримки уваги учнів, уникнення нудьги, посилення мотивації та закріплення розуміння.

Узагальнюючи сказане вище, можна зробити *висновок*: завдяки впровадженню курсу – навчальний процес стає для студентів значущим, а майбутня професія – бажаною і необхідною для самореалізації. Соціальні ролі викладача і студента взаємопов'язані. Механізми їх взаємовідносин приводять до задоволення потреб обох сторін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гребенюк О.С. Педагогика индивидуальности.— Калининград, 1995.
2. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М.:Просвещение, 1987.
3. Мильто Л.А. Формирование творческой индивидуальности будущего учителя в процессе профессионально-педагогической подготовки: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2001. – 260с.
4. Слостенин В.А. Формирование личности учителя в процессе его профессиональной подготовки. – М., Просвещение, 1976.